

BORZOVAI BARLANGOK ÉS BARLANGNEVEK

Borzova (Szádvárborosa, Silické Brezova) község a Szilicei-fennsík déli részén fekszik, a Sajó-völgyből Szilicéire vezető műútból leágazó mellékút vezet a falucskába és nem visz onnan tovább sehova, tehát zsák-utca. Csak az tér erre az útra, akinek Borzován van dolga, a község lakóin kívül igen kevesen fordulnak meg itt. Ezért az itteni népnyelv évszázadok alatt keveset változott, számos archaikus szót, illetve szavak archaikus jelentését őrizte meg.

1978 nyarának végén feleségemmel sorra jártam a Gömör–Tornai-karszt településeit, hogy a zomboly ~ zomboly szó elterjedési területét és a szó jelentését az egyes településeken megállapíthassam. Nyelvjárási gyűjtőmunkám során a zomboly szó mellett az egyéb karsztjelenségek nevére is rákérdeztem és feljegyeztem őket naplómba. Borzován 1978. szeptember 9-én jártunk és ott készült feljegyzéseimet írom le alább. Adatközlőim voltak: id. Fodor Lajos (89), Fodor Árpád (79), Fodor Viktor (15), Farkas Elemér (19) és Farkas József (15), valamennyien borzovai születésűek és lakosok, a nevük után zárójelben közölt szám életkorukat tünteti fel az 1978. évi följegyzés idején.

Sorra lejegyeztem feltett kérdéseimet és a rájuk kapott válaszokat, alább csak a válaszok lényegét közlöm.

Milyen barlangot ismernek a környéken?

- **id. Fodor Lajos:** „A Majkó-féle *ballang* van itt a Szemerbe, a Milada. Az Ortovány[ban is van] *ballang* vagy *borzlyuk*.”

A Feneketlen-Lednice és a Kis-Lednice nem barlangok?

- **id. Fodor Lajos:** „A Feneketlen-Lenyice nem *ballang* csak *lyuk*.”
- **Fodor Árpád:** „A Kis-Lenice nem *ballang* csak *kőlyuk*.”

Ismerik-e a *zomboly* szót és ha igen, mit neveznek itt *zomboly*-nak?

- **Farkas József:** „*Zomboly*-nak hívjuk azt a lyukat, amin megy le a víz.”
- **id. Fodor Lajos:** „*Öbli*, amin megy le a víz.”

A kisebb lyukat, ahol eltűnik, elszivárog a víz szintén *zomboly*-nak mondják? Hol vannak Borzova határában *zombolyok*, víznyelő lyukak, és hogyan nevezik őket?

- **Farkas József:** „A kisebb lyukat, amin megy le a víz nem hívják *zomboly*-nak, csak azt a Szemerbe, száz méterrel a Milada előtt.”
- **Fodor Viktor:** „A Vörös-kő előtt is van egy *zomboly*, az is *zomboly*, ott is elmegy a víz a rét közepén, és Gombaszögön jön ki. A rét a Vörös-kői-rét, a lyuk meg *Zomboly* vagy Vörös-kői-*zomboly* a Vereskő-oldalban. Minden olyan lyukat, amin elmegy a víz *zomboly*-nak hívunk, többet is, a kis elszivárgókat nem, csak amiknek nyitott torkuk van.”
- **Fodor Árpád:** „Sok *zomboly* van a környéken, mindegyiknek van neve.”
- **Farkas Elemér:** „A *zomboly* víznyelő gödör, lyuk, akár elszivárog benne a víz, akár nyitott torka van. Van itt a faluban több is, én név szerint nem ismerem őket, csak azt mondjuk rájuk: *zomboly*.”
- **id. Fodor Lajos:** „A Nyír-sáron is van két *zomboly*, olyan *öblés*, amin lefut a víz. Mi magosan lakunk, azért vannak itt ezek az *öblék*. Az öregek azt mondták nekünk, hogy ezek a *zombolyok* azért vannak, hogy mikor az özönvíz vót, a vizek ezeken a *zombolyok*-on múltak el, ezért vannak itt ezek a *zomboly lyukak*.”

Az aknabarlangot, amelyen itt a Feneketlen Le(d)nice, meg a Kis-Le(d)nice egyszerűen lyuk, vagy *kőlyuk* köznévvvel jelölik. Az 'üreg' vagy 'nyílás' jelentésű lyuk a legősibb finnugor, talán még az uráli korból származó, magyar barlangnevünk, amely valamennyi sziklaüreg megjelölésére alkalmas. Miután a lyuk túl általános jelentésű, utóbb gyakrabban a *kőlyuk* szót alkalmazza népnyelvünk a barlangok megjelölésére (DÉNES 1973, 2002).

Barlang, illetve *ballang* Borzován csak a horizontális üreg, amelybe az ember be tud menni vagy bújni, amely az ember vagy állat számára menedék- vagy tanyahely lehet. A szláv eredetű és eredetileg emberi vagy

állati 'tanyahely' jelentésű szó talán már az Árpád-korban is használatos lehetett, de csak olyan értelemben, mint Borzován ma is. A sziklaüregeket általában jelölő szóvá csak a 14. században vált (DÉNES 2002). Borzován a *ballang* ~ *barlang* szó megőrizte ősi jelentését. A kisebb, szűkebb horizontális üreget *borzlyuk*-nak is mondják.

A feljegyzett beszélgetés alapján egyértelműen tisztázódott, hogy Borzován a *zomboly* földrajzi köznév kizárólag 'víznyelő' jelentésű. A honfoglaló magyarok által az ószláv nyelvből (DÉNES 2012. 58) átvett 'ombl' szó eredeti jelentése 'víz, vizes hely, gödör, amelyben a csapadékvíz összefolyik', és ilyen jelentésben már Árpád-kori oklevelünkben is előfordul (DÉNES 1979; KISS 1987, 1988). Víznyelő értelemben ma már csak Borzován és a szomszédos Aggtelken, Jósvalfőn meg Égerszögön ismerik, a Gömör-Tornai-karszt többi részén az *omboly* ~ *zomboly* ~ *zsomboly* szavunk az 'aknabarlangokat' jelöli (DÉNES 2003). Borzován tehát e földrajzi közneveink esetében is megmaradt a szó archaikus jelentése.

A víznyelő megjelölésére a *zomboly* szinonimájaként az *öblés*, *öbli* vagy *öble* (többes számban *öblék*) földrajzi köznevet itt hallottam először, mindhárom változatát a kis híján 90 esztendő id. Fodor Lajos szájából, de a többi jelenlévő adatközlő bólogató egyetértésétől kísérve.

Az idős adatközlőnek az a megfogalmazása, hogy a *zomboly* „olyan öblés, amin lefut a víz”, amely a beléfoló vizet elnyeli, a mélybe vezeti. A víznyelő megjelölésére is alkalmas *öble* főnév az *öblít* igéből származhat, amelynek jelentése az értelmező szótár szerint: „(Edényt, testüreget) úgy mos, hogy vizet v. más folyadékot mozgat benne. Pl. száját öblíti” (MÉK 1049). Öblíteni nemcsak a száj üregét szoktuk, hanem leöblítjük a torkunkat is, amikor vizet vagy más italt eresztünk le rajta.

Az *öbli*, *öble*, *öblés* a víznyelők vonatkozásában elsősorban az *öblít* igéből látszik levezethetőnek, bár a korábbi etimológiai kísérletek egy része összefüggést vélt az *öblít* és az *öblös* szavaink eredete között. Még a Történelmi etimológiai szótár is bizonytalanokodik, amikor úgy fogalmaz, hogy „az *öbl*-nek az *öblít*, *öblöget* stb. szavakkal való esetleges etimológiai összefüggése további vizsgálatot igényel” (TESZ 3. 20). Erre a vizsgálatra ZOLTÁN ANDRÁS vállalkozott, aki nyelvészeti és filológiai tanulmánykötetében (ZOLTÁN 2005) külön tanulmányban foglalkozik az *öbl* (i. m. 53–59) és külön az *öblít* szavunk eredetével (i. m. 73–76), és megállapítja, hogy a kettőnek semmi köze sincs egymáshoz. Az *öblít* szavunk a szláv *obliti* szóból származik. „Az ósszláv *obliti* folytatói '(vízzel) leönt, elönt, eláraszt' jelentésben az összes szláv nyelvben megvannak” (ZOLTÁN 2005. 75). E szó használata Borzován szintén archaikus nyelvi jelenség.

Nemcsak elnyeli azonban a vizet az *öble*, de az általa elnyelt, belé ömlő, zuhogó víz alakította ki oldással, majd erózióval a *zombolyakna* üregét, tehát az *öblít* ige, illetve a tevékenység terméke az *öblés*, akárcsak a (be)kerít ige, illetve a tevékenység terméke a kerítés.

Ha vizet vagy egyéb italt iszunk, azt lenyeljük, de azt is mondjuk, ha egy pohár vizet vagy bort iszunk, hogy leöblítjük a torkunkat. A *zomboly* torka is *öble*, amely elnyeli a vizet. Az *öble* tehát 'vizet elnyelő torok', amelyen át lefolyik a mélybe a víz, az embernél gyomrába, a karsztban a Föld gyomrába, a karszt üregeibe.

IRODALOM

- DÉNES Gy. (1973): *Középkori magyar barlangnevek*. – Karszt és Barlang 1973. 5–6.
- DÉNES Gy. (1979): *Mi a zsomboly és honnan ered ez a szó?* – A KPVDSZ Vörös Meteor Természetbarát Egyesület Évkönyve 1979. 177–184.
- DÉNES Gy. (2002): *Magyar karsztföldrajzi szókincsünk középkori elemei* – Karsztfejlődés. VII. Szerk.: Veress M. Szombathely, 2002. 43–51.
- DÉNES Gy. (2003): *A zsomboly szavunk és elterjedési területe* – Karsztfejlődés. A konferencia programja és az előadások összefoglalója. Szerk.: Puskás J. Szombathely, 2003. 10.
- DÉNES Gy. (2006): *Adalékok a Feneketlen-Lednice és a Barázdálási-zsomboly meg a Szilicei-fennsík néhány más barlangja megismerésének történetéhez* – Karsztfejlődés XI. Szerk.: Veress M. Szombathely, 2006. 5–13.
- DÉNES Gy. (2012): *A bolgárok hódításai és telepítései a Kárpát-medencében a magyar honfoglalás előtt* – In: Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére. Miskolc, 2012. 52–64.
- KISS L. (1987): *Földrajzinév- és szófejtő vizsgálatok* – Magyar Nyelv 83. 342–345.
- KISS L. (1988): *Földrajzi nevek etimológiai szótára* II. 809.
- MÉK. = Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1972.
- TESZ. = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–4. Főszerk.: BENKŐ L. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1967–1976.
- ZOLTÁN A. (2005): *Szavak, szólások, szövegek* – Nyelvészeti és filológiai tanulmányok. Budapest.